

Η Πληροφοριακή Παιδεία στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και των Εικονικών Περιβαλλόντων Μάθησης

[Δημοσιευμένο στο περιοδικό «Ανοικτή Εκπαίδευση» (*Open Education*), τευχ. 3 (2006), σ. 54-74]

Ανέστης Σίτας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Βιβλιοθήκη

Περίληψη

Παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των Εικονικών Περιβαλλόντων Μάθησης και τα ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή τους. Αναφέρεται ο ρόλος των βιβλιοθηκών και του προσωπικού τους στην λειτουργία και την υποστήριξή τους. Διευκρινίζονται οι όροι που αφορούν την πληροφοριακή παιδεία και η σχέση της με άλλες «παιδείες». Εξετάζονται θέματα που αφορούν τη δημιουργία συνεργατικού περιβάλλοντος, μεταξύ των μελών του διδακτικού και εκπαιδευτικού προσωπικού με τους βιβλιοθηκονόμους των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων. Εξετάζεται η θέση της πληροφοριακής παιδείας στο πλαίσιο των προγραμμάτων σπουδών και η κατασκευή σχεδίου μαθημάτων πληροφοριακής παιδείας. Συμπεραίνεται πως η επιτυχία ανάπτυξης και εφαρμογής προγραμμάτων εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης, της εφαρμογής VLEs και των προγραμμάτων πληροφοριακής παιδείας, εξαρτάται από την δέσμευση και την συνεργασία του εκπαιδευτικού ιδρύματος, των διδασκόντων και των βιβλιοθηκονόμων. Τέλος, συμπεραίνεται πως τα προγράμματα πληροφοριακής παιδείας πρέπει να προσφέρονται στο πλαίσιο ενός οργανωμένου και επίσημου προγράμματος σπουδών.

Abstract

The characteristics of Virtual Learning Environments and issues concerning their implementation are presented. The role of libraries and library personnel to their support is reported. The term of information literacy and its relation with other "literacies" is clarified. Issues about the creation of a collaborative environment between the faculty and academic librarians are examined. The development of information literacy programs as an integral part of the curriculum is examined. It is concluded that, the success and growth of e-literacy programs, the implementation of VLEs and information literacy education, depends on the engagement and the collaboration of educational institutions, faculty and librarians. Finally it is concluded that, the best practice for the information literacy programs should be their integration into the official curriculum.

Εικονικά Περιβάλλοντα Μάθησης - VLEs

Η εφαρμογή των πρακτικών και των μεθόδων της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (e-learning), συνήθως αφορά περιπτώσεις στις οποίες η παράδοση των μαθημάτων δεν γίνεται αποκλειστικά στον φυσικό χώρο του ακαδημαϊκού ιδρύματος,

αλλά υπάρχει γεωγραφική απόσταση μεταξύ του τόπου διαμονής του φοιτητή και του εκπαιδευτικού ιδρύματος. Παράλληλα, αναφερόμαστε στην υιοθέτηση διδακτικών προσεγγίσεων που βασίζονται σε διαδικασίες online μάθησης, παρέχονται μέσω του Παγκόσμιου Ιστού (WWW) και αφορούν είτε τους φοιτητές που φοιτούν στον φυσικό χώρο του πανεπιστημίου, είτε τους εξ αποστάσεως φοιτητές.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις, η πληροφορική και ο Παγκόσμιος Ιστός έχουν ασκήσει έντονη επίδραση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Καθώς γίνεται ολοένα και περισσότερο δυνατή, η προσφορά των ακαδημαϊκών υπηρεσιών ανεξάρτητα από το γεωγραφικό πανεπιστημιακό περιβάλλον, υιοθετούνται πρακτικές και μέθοδοι υποστήριξης της μάθησης χωρίς τους περιορισμούς της φυσικής τοποθεσίας. Με έναν αυξανόμενο πληθυσμό φοιτητών που όταν εισάγεται στα πανεπιστήμια, κατέχει τις βασικές δεξιότητες χρήσης υπολογιστών και ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων, γίνεται δυνατή η υιοθέτηση νέων τρόπων μάθησης και διδασκαλίας. Η γεωγραφική απόσταση, μεταξύ του εκπαιδευτικού και του φοιτητή, δεν αποτελεί πλέον εμπόδιο (Biddiscombe, 2002).

Όταν στο περιβάλλον της εκπαίδευσης αναφερόμαστε σε διαδικασίες online μάθησης, αναφερόμαστε στην εφαρμογή και την χρήση τοπικών και διεθνών δικτύων ή του Διαδικτύου για τη διάδοση των πληροφοριών, της επικοινωνίας και εν γένει όλων των ενεργειών που εμπλέκονται στη δημιουργία της σχέσης μεταξύ φοιτητών και καθηγητών. Ουσιαστικά αναφερόμαστε σε μια εκπαιδευτική διαδικασία που βασίζεται στο Web (Web-based learning), η οποία μπορεί να προσφέρεται ως μια ολοκληρωμένη και ανεξάρτητη διαδικασία ή να προσφέρεται ταυτόχρονα με την χρήση των λεγόμενων συμβατικών/παραδοσιακών τρόπων εκπαίδευσης στο πλαίσιο ενός υβριδικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Αναφερόμαστε επίσης, στη δημιουργία ενός νέου περιβάλλοντος - μιας ηλεκτρονικής κοινότητας - στην οποία η επικοινωνία, η συνεργασία, και οι τεχνολογίες των πληροφοριών είναι ενσωματωμένες στη διδασκαλία και τη μάθηση. Μεταξύ των πλεονεκτημάτων της εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης μπορούν να αναφερθούν τα εξής (Hadengue, 2004):

- Επιτυγχάνεται πρόσβαση σε μεγάλο όγκο πληροφοριών με τη μεγαλύτερη δυνατή ευκολία.
- Επιτυγχάνεται ταυτόχρονη προσφορά ελεγχόμενων (συμβατικό υλικό του καθηγητή) και ανοικτών πληροφοριακών πηγών (αυτών που ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να τις ανακαλύψει μόνος του), γεγονός που εγείρει την κριτική θεώρησή του και εμπλουτίζει την παιδαγωγική διαδικασία.
- Η κυριότερη διαφορά μεταξύ συμβατικής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με την χρήση υπολογιστών, δεν αφορά τόσο τον όγκο των διαθέσιμων πληροφοριών, όσο την επεξεργασία των πληροφοριών αυτών και των καναλιών διακίνησης και πρόσβασής τους.
- Ικανότητα ταυτόχρονης ενεργοποίησης διαφορετικών διεργασιών, όπως η αναζήτηση, η διαχείριση και η παραγωγή πληροφοριών, αλλά και της επικοινωνίας, εργασίες οι οποίες στις συμβατικές εκπαιδευτικές μεθόδους ίσως να αποτελούσαν ξεχωριστές διαδικασίες.
- Μπορεί να ανοίξει δρόμους που οδηγούν σε μεγαλύτερη ποικιλομορφία της μαθησιακής διαδικασίας, μέσω της οποίας ο φοιτητής μπορεί να γίνει κυρίαρχος της παραγόμενης πληροφορίας.

Μέσο για την επίτευξη των παραπάνω είναι η δημιουργία ενός Εικονικού Περιβάλλοντος Μάθησης-Virtual Learning Environment (VLE). Τα VLEs είναι ηλεκτρονικά συστήματα - λογισμικά μανάτζμεντ - που εφαρμόζονται ιδιαίτερα στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία συνδυάζουν τη λειτουργικότητα ενός

λογισμικού που επιτρέπει την επικοινωνία μέσω του Διαδικτύου (e-mail, newsgroups, κ.λπ.) και μπορούν να παρέχουν άμεση online επικοινωνία και ανταλλαγή πληροφοριών διαφόρων ειδών μεταξύ των εκπαιδευομένων και των εκπαιδευτών, συμπεριλαμβανομένης της online εκπαίδευσης και παροχής εκπαιδευτικού υλικού.

Στόχος των περισσότερων συστημάτων δεν είναι η απλή αναπαραγωγή σε online περιβάλλον του συμβατικού περιβάλλοντος και της δημιουργίας της αίσθησης της διδασκαλίας στον φυσικό χώρο μιας αίθουσας, αλλά η χρήση της τεχνολογίας με τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχουν στους εκπαιδευόμενους νέα και δυναμικά εκπαιδευτικά εργαλεία. Σκοπός τους είναι να παρέχουν μεγαλύτερη ποικιλία μαθησιακών μεθόδων, να ενθαρρύνουν τη συνεργατική μάθηση, τη μάθηση που βασίζεται σε πολλαπλές πηγές και να επιτρέψουν την πληρέστερη και ουσιαστικότερη χρήση των διαθέσιμων ψηφιακών πηγών και των ψηφιακών βιβλιοθηκών, οι οποίες αποτελούν φυσικό συμπλήρωμα ενός ψηφιακού μαθησιακού περιβάλλοντος.

Τα VLEs χρησιμοποιούνται είτε για να κάνουν την εκπαιδευτική διαδικασία πιο αποδοτική μέσα στο ίδιο πανεπιστήμιο, είτε για εκπαίδευση εξ αποστάσεως. Τα πλεονεκτήματα που μπορούν να προσφέρουν στους διδάσκοντες και τους φοιτητές είναι τα εξής:

- Παρέχουν ευελιξία στον τόπο και τον χρόνο της μάθησης.
- Αντιμετωπίζουν τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των νεοεισαγωμένων φοιτητών.
- Παρέχουν μάθηση βασισμένη σε πολλαπλές πηγές.
- Ενισχύουν τη συνεργατική μελέτη.
- Ενισχύουν τη μαθητοκεντρική μάθηση.
- Ελαττώνουν τον διοικητικό φόρτο.

Βιβλιοθήκες και VLEs

Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς τη δυναμική λειτουργία και την υποστήριξη των VLEs χωρίς τη συμμετοχή των βιβλιοθηκών. Οι βιβλιοθήκες συμμετέχουν στις προσπάθειες των πανεπιστημίων για εγκαθίδρυση προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και με τις δραστηριότητές τους προσδίδουν πρόσθετη αξία στα VLEs που διαθέτει το κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα.

Η χρήση του δημοσιευμένου υλικού που προσφέρεται προς διδασκαλία, περιορίζεται από τους νόμους που αφορούν τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων των δημιουργών του. Οι εταιρίες ή οι ενώσεις διαχείρισης πνευματικών δικαιωμάτων, γίνονται ολοένα και πιο πειστικές στην απρόσκοπτη εφαρμογή των περιορισμών αυτών και στην απόδοση των πνευματικών δικαιωμάτων, διεκδικώντας έτσι τα χρηματικά ποσά που δικαιούνται τα μέλη τους. Αυτό γίνεται ακόμη πιο έντονο στο ηλεκτρονικά διαθέσιμο υλικό, όπου ο έλεγχος χρήσης του έχει καταστεί τεχνικά πολύ εύκολος. Εμφανίζεται καθολική παρουσία των περιορισμών αυτών στην πρόσβαση σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, όπου συνηθίζονται πολλοί περιορισμοί όσον αφορά τόσο τον έλεγχο των ατόμων που έχουν δικαίωμα πρόσβασης, αλλά και όσον αφορά τον αριθμό των ατόμων που θα έχουν ταυτόχρονη πρόσβαση.

Ο πρωταρχικός ρόλος των διδασκόντων ενός πανεπιστημιακού τμήματος είναι η οργάνωση και διεξαγωγή του ερευνητικού και διδακτικού τους έργου και όχι η επισταμένη ενασχόλησή τους με τα ζητήματα και τους περιορισμούς των πνευματικών δικαιωμάτων του υλικού που χρειάζονται. Πολύ συχνά παρατηρείται ελλιπής ενημέρωση για την απόκτηση νέων τεκμηρίων συμβατικών ή ηλεκτρονικά

διαθέσιμων από τη βιβλιοθήκη. Επιπλέον, η έλλειψη ποιοτικού περιεχομένου είναι μια σημαντική δυσχέρεια στην ανάπτυξη της έρευνας και της εκπαίδευσης. Βέβαια, οι ακαδημαϊκοί έχουν ήδη πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα περιεχομένου. Το ζήτημα είναι να βρεθούν οι τρόποι για τον εντοπισμό, την καταχώρηση, την οργάνωση και την παρουσίαση του περιεχομένου με τρόπο που να ικανοποιεί τις ανάγκες των φοιτητών και τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα των διαφορετικών προγραμμάτων (Harvey and Beards, 2004). Η βιβλιοθήκη είναι αυτή που με τις δραστηριότητές της, εξασφαλίζει το κατάλληλο υλικό και με τις συμφωνίες που κάνει με τους προμηθευτές του υλικού, διευθετεί τα ζητήματα των πνευματικών δικαιωμάτων, επίσης συνεργάζεται στο πλαίσιο των διαδικασιών διαδανεισμού για την επίλυση ζητημάτων που αφορούν δικαιώματα χρήσης και πρόσβασης του υλικού που ζητείται από το διδακτικό προσωπικό και τους φοιτητές.

Ποιος είναι όμως ο γενικότερος ρόλος που μπορούν να παίξουν οι βιβλιοθήκες στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, στην παραγωγή ηλεκτρονικού υλικού, στη δημιουργία και στη διατήρηση ενός VLE; Μπορούν να αναφερθούν οι παρακάτω ρόλοι (Prinsen, 2001):

- παρέχουν ένα φυσικό μαθησιακό περιβάλλον κατάλληλο για πιο ενεργητικές μορφές έρευνας και μάθησης
- τα VLEs μπορούν να συνδεθούν με τα ολοκληρωμένα ηλεκτρονικά συστήματα των βιβλιοθηκών, μέσω ενδιάμεσου λογισμικού (middleware) και μέσω της συμμετοχής του προσωπικού των βιβλιοθηκών στην ανάπτυξή τους
- υπάρχει μερική επικάλυψη των VLEs με τα ηλεκτρονικά συστήματα κράτησης (electronic reserve systems) τα οποία χειρίζονται οι βιβλιοθήκες
- υποστηρίζουν τα μέλη του διδακτικού προσωπικού στην επιλογή των πληροφοριακών πόρων που είναι απαραίτητοι για την διδασκαλία των μαθημάτων τους
- σχεδιάζουν μαθήματα με την συνεργασία εξειδικευμένων επιστημόνων διαφορετικών θεματικών ειδικοτήτων
- συμμετέχουν στη δημιουργία ηλεκτρονικών βοηθημάτων
- παρέχουν άμεση πρόσβαση στους πληροφοριακούς πόρους
- επενδύουν σε εργαλεία και λογισμικά που στηρίζουν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση
- συμμετέχουν στη διδασκαλία των προγραμμάτων πληροφοριακής παιδείας
- διαχειρίζονται και ευρετηριάζουν τα ψηφιακά χαρτοφυλάκια (portfolios) των φοιτητών ενσωματώνοντας σ' αυτά και τις αντίστοιχες πληροφοριακές πηγές που διαθέτει η βιβλιοθήκη

Παιδαγωγικά ζητήματα και άλλες συνιστώσες των VLEs

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αφορά τη μάθηση και όχι την τεχνολογία. Μπορεί αυτό να φαίνεται προφανές, πρέπει όμως να τονιστεί ιδιαίτερα γιατί είναι ουσιαστικό. Η τεχνολογία αναπόφευκτα οδηγεί σε αλλαγές στην εκπαιδευτική διαδικασία. Όταν όμως η εξ αποστάσεως εκπαίδευση ορίζεται αποκλειστικά από την τεχνολογία, πολύ πιθανά να αποτύχει αν δεν λάβει υπόψη την κουλτούρα και τις πρακτικές της εκπαίδευσης. Έχουν υπάρξει περιπτώσεις που κάποιες τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ αρχικά έγιναν αποδεκτές με ενθουσιασμό,

δεν εφαρμόστηκαν ποτέ πλήρως αφού δεν στάθηκε δυνατό να γίνουν αποδεκτές από όλα τα εμπλεκόμενα μέλη. Ένα ακόμη βασικό σημείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη, είναι ο αντίκτυπος της εφαρμογής τους στη μάθηση και όχι στη διδασκαλία (Harvey and Beards, 2004).

Για να είναι αποτελεσματική η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες και των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευομένων. Υπάρχει μια τάση η εφαρμογή των VLEs να λαμβάνει κυρίως υπόψη τις ανάγκες και τις απόψεις των διδασκόντων και λιγότερο να εστιάζεται στους φοιτητές. Είναι πολύ επισφαλές η εισαγωγή των VLEs να γίνει χωρίς την απαραίτητη προετοιμασία και αυτό μπορεί να συμβεί εάν η τεχνολογία, και όχι η παιδαγωγική, επιτραπεί να οδηγήσουν την εφαρμογή τους (Harvey and Beards, 2004).

Για τον σχεδιασμό ενός μαθήματος με την χρήση ενός VLE είναι σημαντικό να μελετηθεί ο τρόπος εισαγωγής του στους φοιτητές. Απαιτείται η ύπαρξη μιας καλά μελετημένης και οργανωμένης μεθόδου εισαγωγής του που να επιτρέπει στους φοιτητές την χρήση του, αφού προηγουμένως έχουν ενημερωθεί και κατανοήσει τον λόγο για τον οποίον αυτό χρησιμοποιείται και τον τρόπο με τον οποίο θα τους ωφελήσει. Μερικά από τα ζητήματα που πρέπει να συνυπολογιστούν για την εισαγωγή ενός VLE στους φοιτητές, είναι τα εξής (JISC infonet, 2005):

- Ψυχολογικές συνιστώσες ενός τέτοιου περιβάλλοντος. Πολλοί φοιτητές μπορεί να αισθάνονται απομονωμένοι ή άβολα με αυτόν τον τύπο της ανεξάρτητης μάθησης.
- Πρόσβαση σε έναν αξιόπιστο υπολογιστή. Διαθεσιμότητα σχετικών εγκαταστάσεων και υπολογιστικού εξοπλισμού, όχι μόνο στον προσωπικό χώρο του φοιτητή, αλλά και στον χώρο του πανεπιστημίου.
- Δεξιότητες Πληροφορικής Τεχνολογίας (IT skills). Ενίσχυση και υποστήριξη των δεξιοτήτων αυτών μέσω προσφερόμενων προγραμμάτων πληροφορικής παιδείας από το ίδιο το πανεπιστήμιο.
- Απαιτείται τουλάχιστον ένας στοιχειώδης βαθμός πληροφοριακής παιδείας εκ μέρους των φοιτητών.

Οι πληροφορίες και τα χαρακτηριστικά τους

Η δημιουργία και η απόκτηση πληροφοριών στο σύγχρονο περιβάλλον αλλάζει ριζικά. Οι ευκαιρίες που δημιουργούνται στο ψηφιακό περιβάλλον έχουν οδηγήσει σε ταχύτερη αύξηση του όγκου των διαθέσιμων πληροφοριών, γεγονός που κάνει τους χρήστες ευάλωτους στην παραπληροφόρηση. Επιπρόσθετα, αντί της γραμμικής πορείας της δημιουργίας και διάθεσης των πληροφοριών μέσω των παραδοσιακών καναλιών (συγγραφέας-εκδότης-βιβλιοπωλείο), τείνουν να επικρατήσουν πιο δυναμικά - και άρα περισσότερο ευμετάβλητα κανάλια παραγωγής και διάθεσής τους - κυρίως μέσα του Διαδικτύου.

Αυτό ταυτόχρονα οδηγεί και στην επικράτηση διαφορετικών χαρακτηριστικών της πληροφορίας που είναι διαθέσιμη μέσω του WWW. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα εξής (Καπιδάκης, 2004):

- Δεν είναι αρκετά δομημένα
- Έχει απλοϊκή διεπαφή (μηχανές αναζήτησης)
- Είναι δύσκολο να ανακτηθεί πλήρως
- Είναι παροδική
- Συχνά είναι παραπλανητική

Η πληροφορίες στο περιβάλλον αυτό, παρόλη την χρήση εξελιγμένων μηχανών αναζήτησης, είναι δύσκολο να εντοπιστούν και να αξιολογηθούν μέσα από το μεγάλο

όγκο των άχρηστων πληροφοριών που υπάρχουν στο Διαδίκτυο. Άλλες πάλι φορές, λόγω της μεταβλητότητας των δικτυακών τόπων, οι πληροφορίες δεν παραμένουν διαθέσιμες για μεγάλο χρονικά διάστημα ή ακόμη παρατηρείται και διαρκής αλλαγή του περιεχομένου τους και της μορφής τους. Επιπλέον δε, λόγω των αλλαγών στους τρόπους και στα μέσα πρόσβασης των πληροφοριακών πηγών, οι ερευνητές, οι διδάσκοντες και οι φοιτητές τους, δεν είναι αναγκαίο να είναι φυσικά παρόντες στο χώρο της βιβλιοθήκης για να διεξάγουν την έρευνά τους. Οι περισσότεροι διαθέτουν υπολογιστές και έχουν την δυνατότητα πρόσβασης στους καταλόγους και τις βάσεις δεδομένων των βιβλιοθηκών μέσω του WWW, είτε από το σπίτι τους είτε από το γραφείο τους.

Πληροφοριακή παιδεία

Η ανάπτυξη του Διαδικτύου και πιο συγκεκριμένα του Παγκόσμιου Ιστού, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, είχε δραματικό αντίκτυπο στις βιβλιοθήκες οι οποίες βίωσαν δραματικές αλλαγές, ενεπλάκησαν σε διαφορετικούς τύπους μαθησιακών περιβαλλόντων και καταβάλουν προσπάθειες να προσαρμοστούν σ' αυτά, ενσωματώνοντας στη λειτουργία τους τις ανάλογες υπηρεσίες και εργαλεία. Η αύξηση του όγκου και το ευμετάβλητο των πληροφοριών, καθώς και τα κανάλια δημιουργίας και διάθεσής τους, επέφεραν αλλαγές και στον τρόπο και τις μεθόδους παροχής της εκπαίδευσης. Ο ρόλος της εκπαίδευσης παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο διευρυμένος. Επικρατούν μαθητοκεντρικές μέθοδοι, υποστηρίζεται η ανεξάρτητη μάθηση και η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται ως προετοιμασία για τη δια βίου μάθηση.

Η δυνατότητα ένας φοιτητής να μην αναμασά μια ορισμένη διδακτέα ύλη, αλλά να έχει επάρκεια και αυτάρκεια στην αναζήτηση πληροφοριών, είναι η βάση του σύγχρονου παιδαγωγικού οράματος. Επομένως, τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρέπει να διαμορφωθούν ανάλογα ώστε να εστιάζονται στην ανάπτυξη από τους φοιτητές των δεξιοτήτων εκείνων που θα χρησιμοποιούν για όλη τους τη ζωή. Η επίτευξη αυτών των στόχων μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της ενσωμάτωσης προγραμμάτων πληροφοριακής παιδείας στα προγράμματα σπουδών.

Οι επίμονες προσπάθειες καθορισμού της πληροφοριακής παιδείας, πολύ συχνά λειτουργούν αποτρεπτικά στην πρακτική εφαρμογή της, καθώς και στη σταθερή και συμπαγή διαμόρφωσή της. Καθήκον των βιβλιοθηκών, ως υπηρεσιών επικουρικών της εκπαιδευτικής διαδικασίας, είναι η καθορισμός της έννοιάς της εντός των πλαισίων του ρόλου τους και της αναμενόμενης συμβολής τους στην πραγματοποίηση των στόχων της εκπαιδευτικής μονάδας στη οποία ανήκουν, αλλά και η σκιαγράφηση συγκεκριμένων και ρεαλιστικών τρόπων παροχής της (Owusu-Ansah, 2003). Όταν αναφερόμαστε στην πληροφοριακή παιδεία, ουσιαστικά αναφερόμαστε σε όλες εκείνες τις δραστηριότητες οι οποίες εφαρμόζονται και συνεχίζουν να εφαρμόζονται στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής/συμβατικής βιβλιοθήκης. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν σ' αυτά που στην διεθνή βιβλιογραφία συναντώνται ως «library orientation», «library instruction» ή «bibliographic instruction», δηλαδή στην παρεχόμενη από τους βιβλιοθηκονόμους εκπαίδευση στην χρήση της βιβλιοθήκης και των πηγών της.

Παραδοσιακά, τα σεμινάρια εκπαίδευσης χρηστών των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών επικεντρώνονταν στη χρήση του καταλόγου της βιβλιοθήκης και πραγματοποιούνταν με τις παραδοσιακές/συμβατικές μεθόδους διδασκαλίας. Στο σύγχρονο όμως περιβάλλον ο ρόλος των βιβλιοθηκών έχει κατά πολύ μετασχηματιστεί. Οι φοιτητές αναμένεται να αξιοποιούν με τον καλύτερο δυνατό

τρόπο όλους τους διαθέσιμους πόρους μιας «υβριδικής βιβλιοθήκης». Όπως και οι παραδοσιακές έντυπες πηγές, αυτό περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων, ηλεκτρονικών περιοδικών και βιβλίων και φυσικά το ίδιο το Διαδίκτυο (Patalong, 2003).

Για τον λόγο αυτό τα όρια που θέτουν οι παραπάνω όροι είναι πολύ στενά για την ερμηνεία και την κατανόηση του όρου «πληροφοριακή παιδεία». Με τον όρο πληροφοριακή παιδεία, υποδηλώνονται πέρα από τα παραπάνω και η παροχή ενός συνόλου εννοιών που αφορούν όχι μόνο την οργάνωση των συλλογών των βιβλιοθηκών αλλά και την οργάνωση, την αναζήτηση, την ανάκτηση, την αξιολόγηση της γνώσης και των πηγών της – και των χαρτών και των ηλεκτρονικών – συμπεριλαμβάνοντας το σύνολο των επικοινωνιακών δραστηριοτήτων για την ανάκτηση των πηγών αυτών.

Συγκεκριμένα, η πληροφοριακή παιδεία, από την Αμερικάνικη Ένωση Βιβλιοθηκών (ALA) ορίζεται ως «η κατανόηση και απόκτηση του συνόλου των δυνατοτήτων που επιτρέπουν σε ένα άτομο να αναγνωρίζει πότε χρειάζεται κάποιες συγκεκριμένες πληροφορίες, καθώς επίσης και η ικανότητα να εντοπίζει, να αξιολογεί και να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τις απαιτούμενες πληροφορίες» (Presidential Committee on Information Literacy, 1989). Εμπεριέχει δηλαδή και την κατοχή βασικών δεξιοτήτων χρήσης των υπολογιστών, αλλά και τις δυνατότητες επικοινωνίας, αναζήτησης και ανάκτησης των απαιτούμενων πληροφοριών. Η πληροφοριακή παιδεία αναφέρεται στη γνώση εκ μέρους των φοιτητών:

- πότε χρειάζονται πληροφορίες
- το είδος των πληροφοριών που χρειάζονται
- την υπάρχουσα βιβλιογραφία
- την ικανότητα εντοπισμού,
- την ικανότητα ανάκτησης,
- την ικανότητα αξιολόγησης, και
- την ικανότητα εφαρμογής των ανακτόμενων πληροφοριών για την επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων.

Πληροφοριακή παιδεία και η σχέση της με άλλες «παιδείες»

Ο αριθμός των φοιτητών που συμμετέχουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευσης και η ανάγκη συμμετοχής πληθυσμιακών ομάδων με διαφορετική κατανομή, όσον αφορά το γεωγραφικό χώρο προέλευσης και διαμονής, το επίπεδο, τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τις επιδιώξεις τους, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες, έχει κάνει τις δεξιότητες που αφορούν την αναζήτηση και την χρήση των πληροφοριών πολύ σημαντικές για όλους τους φοιτητές, όχι μόνο κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, αλλά για όλη τη ζωή τους.

Εκτός όμως από την πληροφοριακή παιδεία, αναφέρονται και άλλα είδη «παιδείας», όπως αυτά της παιδείας των υπολογιστών (computer literacy), της παιδείας της τεχνολογίας των πληροφοριών (information technology literacy), της παιδείας των μέσων (media literacy), της αντίληψης της πληροφορικής (informatics awareness), της εμπειρίας στους υπολογιστές (computer experience), κ.λπ. Συχνά οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμοι. Η πληροφοριακή παιδεία γίνεται δεκτή ως ένας ευρύτερος όρος, που εμπεριέχει όλες τις παραπάνω «παιδείες». Σ' αυτό το ευρύτερο πλαίσιο, η πληροφοριακή παιδεία αφορά κυρίως την ικανότητα κριτικής σκέψης (Senn, 2005, σ. 23).

Η έννοια της πληροφοριακής παιδείας παρουσιάζεται να έχει τρεις ιεραρχικές κατηγορίες - ή επίπεδα - που περιέχουν ταυτόσημες ή παραπλήσιες δεξιότητες, γνώσεις και ικανότητες (Saranto and Hovenga, 2004) :

- της παιδείας των υπολογιστών
- της πληροφοριακής παιδείας, και
- της αντίληψη της πληροφορικής ή της εμπειρίας στους υπολογιστές

Η παρουσία της έννοιας, του περιεχομένου και των δραστηριοτήτων που αφορούν την «παιδεία των υπολογιστών», αναφέρεται αποκλειστικά στο σύνολο των βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων που απαιτούνται για την χρήση των υπολογιστών ως μηχανημάτων και των βασικών εφαρμογών του λογισμικού τους, όπως για παράδειγμα τη βασική δυνατότητα ανάγνωσης ενός κειμένου και τη επεξεργασία του με τη χρήση ενός υπολογιστή. Με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο εμφανίζεται και ο όρος «πληροφοριακές δεξιότητες» (information skills).

Ως ευρύτερος όρος, παρουσιάζεται αυτός της «παιδείας της τεχνολογίας των πληροφοριών» (information technology literacy), ο οποίος αναφέρεται στο σύνολο των ικανοτήτων, των γνώσεων και των δεξιοτήτων που είναι απαραίτητο να κατέχει ένα άτομο, ώστε να μπορεί με ευχέρεια να χρησιμοποιεί την τεχνολογία των πληροφοριών σε επίπεδο αντίστοιχο της θέσης του, του εργασιακού περιβάλλοντός του, του πεδίου δραστηριοποίησής του, αλλά και της δυνατότητάς του για μελλοντική ανάπτυξη (Winship, 2001).

Στην βιβλιογραφία συναντούνται επίσης και οι όροι «αντίληψη της πληροφορικής» (informatics awareness) και «εμπειρία στους υπολογιστές» (computer experience) ή δεξιότητες της τεχνολογίας των πληροφοριών (information technology). Οι έννοιες των όρων αυτών συνδέονται άμεσα με την χρήση των υπολογιστών σε εξειδικευμένους επιστημονικούς ή επαγγελματικούς τομείς. Αναφέρονται ταυτόχρονα και στην παιδεία του υπολογιστή και την πληροφοριακή παιδεία και συμπεριλαμβάνουν τη χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, του Διαδικτύου, των μηχανών αναζήτησης, της χρήσης πακέτων λογισμικού και της αναζήτησης βάσεων δεδομένων, που απαιτούνται σε ένα συγκεκριμένο επαγγελματικό χώρο (Saranto and Hovenga, 2004).

Η έννοια της πληροφοριακής παιδείας στη σύγχρονη μορφή της, ουσιαστικά δεν θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει την εκμάθηση των βασικών δεξιοτήτων των υπολογιστών. Η ύπαρξή τους όμως θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι υπάρχει ακόμα ένας μεγάλος αριθμός ερευνητών και φοιτητών που στερούνται των δεξιοτήτων χρήσης τους. Αυτό πολύ συχνά καθιστά αναγκαία την εκμάθησή τους στο πλαίσιο των προγραμμάτων παροχής της πληροφοριακής παιδείας. (Saranto and Hovenga, 2004).

Τέλος πρέπει να διευκρινιστεί όρος eLiteracy και η διαφορά του με την πληροφοριακή παιδεία (information literacy). Έχει εκφραστεί η άποψη – ή ο φόβος- πως η αντικατάσταση του «i» (information) από το «e» (electronic) πριν από τον όρο παιδεία (literacy) είναι προβληματική, αφού παρουσιάζεται σαν να υποβιβάζει όλα τα άλλα επιτεύγματα της ανθρώπινης διάνοιας και να δίνει έμφαση μόνο στο ηλεκτρονικό μέσο (φορέα) στο οποίο βρίσκονται αποθηκευμένες οι πληροφορίες και να μας απομακρύνει από τις πληροφορίες αυτές καθ' αυτές. Η eLiteracy όμως δεν αρνείται την πραγματικότητα ή τη σημασία άλλων μορφών επικοινωνίας και διάχυσης πληροφοριών, απλώς επιλέγει να εξετάσει και να ασχοληθεί με ένα ιδιαίτερο μέσο ανθρώπινης διανοητικής δραστηριότητας, αυτό του ηλεκτρονικού κόσμου (eWorld). Αντίθετα η πληροφοριακή παιδεία είναι μια έννοια ανεξάρτητη από το μέσο. Η eLiteracy και η πληροφοριακή παιδεία είναι διαφορετικές αλλά

αμοιβαία συμβατές έννοιες με ισχύ μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια δράσης και ενασχόλησης (Joint, 2005).

Το περιεχόμενο του συνόλου των παραπάνω όρων, εκτός αυτού της eLiteracy, έμμεσα ή άμεσα αναφέρεται στην παροχή εκπαίδευσης για την απόκτηση μηχανικών ικανοτήτων για την χρήση ενός υπολογιστή, ενώ αντίθετα η πληροφοριακή παιδεία έχει ευρύτερες επιπτώσεις στο άτομο, το εκπαιδευτικό σύστημα και στην κοινωνία. Για να οδηγηθούμε από τις πληροφοριακές δεξιότητες στην πληροφοριακή παιδεία, είναι απαραίτητη η διεξαγωγή της στο πλαίσιο ενός προγράμματος σπουδών (Joint, 2003, σ. 9).

Υποστήριξη δημιουργίας προγραμμάτων σπουδών και συνεργατικού περιβάλλοντος

Για να μπορέσει να λειτουργήσει αποτελεσματικά η δια βίου μάθηση και ιδιαίτερα τα προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, απαιτείται να έχουν την υποστήριξη των προγραμμάτων πληροφοριακής παιδείας, ώστε να ενθαρρυνθεί η ανεξάρτητη μάθηση, να δημιουργηθεί η προδιάθεση στους φοιτητές για την δια βίου εκπαίδευση και να εφοδιαστούν με την ικανότητα να αντεπεξέρχονται ικανοποιητικά και να υπερνικούν το πρόβλημα της υπερφόρτωσης των πληροφοριών (information overload). Χωρίς τις δεξιότητες που αποκτούνται μέσω της πληροφοριακής παιδείας, ο ταχύτατος πολλαπλασιασμός των διαθέσιμων πηγών μπορεί να αποδειχθεί ένα ανυπέρβλητο εμπόδιο (Andretta, 2005, σ. 2). Η ενσωμάτωση της πληροφοριακής παιδείας στα προγράμματα σπουδών, απαιτεί τη συνεργασία τριών εμπλεκομένων μερών:

- της διοίκησης του πανεπιστημίου,
- του εκπαιδευτικού και διδακτικού προσωπικού,
- του προσωπικού των βιβλιοθηκών, και
- άλλων επαγγελματιών των πληροφοριών και της πληροφορικής

Στα προγράμματα πληροφοριακής παιδείας πρωταρχικός είναι ο ρόλος και η υποστήριξη των πρυτάνεων και των προέδρων των τμημάτων. Ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική υποστήριξη των προγραμμάτων. Περιλαμβάνει και τη δημιουργία των συνθηκών που είναι κατάλληλες για τη ύπαρξη ενθαρρυντικής ατμόσφαιρας και πρακτικών ευκαιριών, για τη συνεργασία μεταξύ των βιβλιοθηκονόμων, του διδακτικού προσωπικού και των επαγγελματιών της πληροφορικής. Η κεντρική διοίκηση πρέπει να προωθεί και να ενθαρρύνει τις προσπάθειες που αναπτύσσονται ώστε να παρέχονται στους φοιτητές ευκαιρίες ανεξάρτητης μάθησης και οι απαραίτητες δεξιότητες για την κατάκτησή της (ALA, ACRL, 2005b).

Η επιμονή στον διάλογο μεταξύ βιβλιοθηκονόμων και διδακτικού προσωπικού δεν αφορά αποκλειστικά στα παραδοσιακά θέματα που κυριαρχούσαν έως πρόσφατα και αφορούσαν κυρίως ζητήματα επιλογής και απόκτησης υλικού. Έχει διευρυνθεί και αφορά τους νέους τρόπους συνεργασίας και της ενεργής συμμετοχής της βιβλιοθήκης στην επίτευξη των στόχων της πληροφοριακής παιδείας, καθώς και άλλα πεδία συνεργασίας, όπως τα κέντρα εκμάθησης ικανοτήτων πληροφορικής (computer instructional centers), οι επιτροπές προγράμματος σπουδών των πανεπιστημίων και οι διάφορες επιτροπές της διοίκησης του πανεπιστημίου (Prinsen, 2001).

Το διδακτικό προσωπικό ορίζει το εκπαιδευτικό πλαίσιο και τα αντικείμενα της μελέτης, ασχολείται με τη διδασκαλία των αντικειμένων αυτών καθώς και με την καθοδήγηση των φοιτητών. Ο ρόλος του όμως στο σύγχρονο περιβάλλον, δεν

περιορίζεται απλά στην παροχή της μοναδικής και κύριας πηγής πληροφόρησης. Επεκτείνεται και σ' αυτόν του συμβούλου ή του υποστηρικτή των φοιτητών στην ανάκτηση των πληροφοριακών πηγών και στην αποτελεσματική χρήση τους. Ο στόχος του εκπαιδευτικού προσωπικού είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προκαλεί τους φοιτητές να μάθουν σχετικά με ένα θέμα ή να λύσουν ένα προκαθορισμένο πρόβλημα χρησιμοποιώντας τις πηγές που οι ίδιοι οι φοιτητές έχουν εντοπίσει. Αυτός ο τρόπος εκπαίδευσης οδηγεί στην ανάγκη εκμάθησης στους φοιτητές του τρόπου ορισμού των πληροφοριακών αναγκών τους, της αναζήτησης, της πρόσβασης, της αξιολόγησης και της αποτελεσματικής χρήσης των καταλληλότερων από τις πληροφοριακές πηγές που οι ίδιοι έχουν εντοπίσει (Kirk, 2004).

Απαραίτητο συστατικό της οικοδόμησης ενός επιτυχημένου προγράμματος παροχής πληροφορικής παιδείας, είναι η εγκαθίδρυση μιας ισχυρής και συνεχούς σχέσης μεταξύ του προσωπικού της βιβλιοθήκης και των μελών του εκπαιδευτικού προσωπικού. Η συνεργατική αυτή σχέση βασίζεται σε κοινούς στόχους, σε κλίμα εμπιστοσύνης και σεβασμού. Κάθε μέλος μπορεί να προσδώσει στη σχέση αυτή διαφορετικές δυνάμεις και πεδία γνώσης. Ο εκπαιδευτικός είναι γνώστης των ικανοτήτων, των αναγκών και των ενδιαφερόντων των φοιτητών, τουλάχιστον όσο αφορά τα αντικείμενα της διδασκαλία του. Ο βιβλιοθηκονόμος από την άλλη, κατέχει τις δεξιότητες και τις μεθόδους που αφορούν τον εντοπισμό και την χρήση της τεχνολογίας και των πληροφοριακών πηγών, ώστε να μπορούν αυτές να ενσωματωθούν δημιουργικά στον σχεδιασμό μαθημάτων πληροφοριακής παιδείας (ALA, ACRL, 2005a). Τέλος, η τεχνική υποστήριξη του σχεδιασμού των μαθημάτων πληροφοριακής παιδείας από επαγγελματίες πληροφορικούς, αλλά και από άλλους ειδικούς στον σχεδιασμό ιστοσελίδων, κ.λπ. είναι απαραίτητη. Προκειμένου να εφαρμοστεί αποτελεσματικά ένα πρόγραμμα πληροφοριακής παιδείας, πρέπει να εργαστούν ισότιμα όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

Στρατηγικές οικοδόμησης συνεργατικού περιβάλλοντος

Οι βιβλιοθηκονόμοι σπάνια λειτουργούν από θέση ισχύος στη σχέση τους με τα μέλη του διδακτικού προσωπικού και συχνά απογοητεύονται στην προσπάθειά τους να προωθήσουν συνεργατικά προγράμματα πληροφοριακής παιδείας, ιδιαίτερα όσο αφορά την εμπλοκή των μελών του διδακτικού προσωπικού. Οι ενέργειές τους για να δημιουργήσουν ένα συνεργατικό περιβάλλον, αντιμετωπίζουν εμπόδια που προέρχονται α) από τις καθιερωμένες αντιλήψεις του διδακτικού προσωπικού για τις ικανότητες και το ρόλο της βιβλιοθήκης, β) την στάση τους απέναντι στους βιβλιοθηκονόμους, και γ) την ερευνητική τους πείρα και κουλτούρα, που ορίζονται από περιορισμένη εστίαση σε ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, από αυτονομία δράσης, από χρονικούς περιορισμούς, αλλά και μια αναμενόμενη αντίσταση στις θεωρούμενες «παρεμβολές» στο έργο τους. Οι τρεις παραπάνω παράγοντες αναπόφευκτα επηρεάζουν την εισαγωγή της πληροφοριακής παιδείας στα προγράμματα σπουδών (Black, Crest and Volland, 2001).

Μέχρι πρόσφατα, κυριαρχούσε η αντίληψη του εκπαιδευτικού προσωπικού, πως οι αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν επηρεάζουν τις βιβλιοθήκες και τους βιβλιοθηκονόμους. Συχνά, υφέρπει μια ακήρυκτη μάχη μεταξύ του διδακτικού προσωπικού και των βιβλιοθηκονόμων που αφορά τον ρόλο τους στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης. Η τάση είναι οι βιβλιοθηκονόμοι να τοποθετούνται σε έναν πολύ παραδοσιακό ρόλο και να μην γίνεται κατανοητή ή αποδεκτή η ποικιλία των δεξιοτήτων που μπορούν να προσφέρουν. Τα στερεότυπα αυτά οδηγούν στην

απόδοση ανεπαρκούς έμφασης στη σπουδαιότητα των σεμιναρίων διδασκαλίας πληροφοριακών δεξιοτήτων από τις βιβλιοθήκες (Patalong, 2003).

Παράλληλα, υπάρχουν και τα συμβατικά στερεότυπα, με την εικόνα ενός καθηγητή να πραγματοποιεί την έρευνά του απομονωμένος μέσα σε ένα εργαστήριο ή να διδάσκει αγορεύοντας σε μια αίθουσα, τα οποία αγνοούν τις σημαντικές αλλαγές που έχουν επέλθει στη σύγχρονη ακαδημαϊκή ζωή. Στο σύγχρονο ακαδημαϊκό περιβάλλον, πολλοί καθηγητές διενεργούν ένα μεγάλο μέρος της έρευνάς τους ή της διδασκαλίας τους, σε συνεργασία με συναδέλφους που πολύ συχνά προέρχονται είτε από άλλα πανεπιστήμια της χώρας τους, είτε ακόμη και από πανεπιστήμια που βρίσκονται σε άλλες χώρες. Αυτό το μοντέλο έρευνας και διδασκαλίας που είναι πλέον πολύ διαδεδομένο, συνεχώς διευρύνεται και συμπεριλαμβάνει επιστήμονες και επαγγελματίες από άλλους τομείς και ειδικότητες. Σ' αυτό το ακαδημαϊκό πλαίσιο δραστηριοποιούνται και συμμετέχουν και οι βιβλιοθήκες.

Παρόλο που οι βιβλιοθήκες έχουν καταφέρει να ξεπεράσουν πολλά εμπόδια, όλα ουσιαστικά εξαρτώνται από τις πολιτικές πραγματικότητες που υφίστανται σε κάθε συγκεκριμένο ίδρυμα, τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες που παρουσιάζονται για ανοίγματα συνεργασίας. Αφού η ανάπτυξη του προγράμματος σπουδών εξαρτάται αποκλειστικά από το διδακτικό προσωπικό, χωρίς κανένα είδος θεσμοθετημένης συμμετοχής των βιβλιοθηκονόμων, οι βιβλιοθήκες βρίσκονται σε δύσκολη θέση στην προσπάθειά τους να επιφέρουν κάποια αλλαγή και να ζητήσουν την ενσωμάτωση της πληροφοριακής παιδείας μέσω της συνεργασίας τους με τους διδάσκοντες (D' Angelo and Maid, 2004). Για τη δημιουργία του απαιτούμενου συνεργατικού μαθησιακού περιβάλλοντος, το προσωπικό των βιβλιοθηκών χρησιμοποιεί διάφορες στρατηγικές οικοδόμησης σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων:

- της επίσημης επικοινωνίας,
- των άτυπων επαφών, και
- της εξατομικευμένης ή της γενικευμένης συμμετοχής του διδακτικού προσωπικού του ιδρύματος.

Πολλές βιβλιοθήκες ως στρατηγική προσέγγισης του διδακτικού προσωπικού και της διοίκησης των ακαδημαϊκών μονάδων επιλέγουν διαδικασίες επίσημης επικοινωνίας, με την οργάνωση συναντήσεων με τους διευθυντές και τα μέλη των αντίστοιχων ακαδημαϊκών τμημάτων ή σχολών. Άλλες πάλι βιβλιοθήκες, προτιμούν τις συναντήσεις με μεμονωμένα μέλη του διδακτικού προσωπικού ή συνδυάζουν παράλληλα και τις ομαδικές και τις προσωπικές συναντήσεις. Η οργάνωση αυτών των συναντήσεων μπορεί να γίνει με την χρήση γραπτής επικοινωνίας ή την αποστολή των ενημερωτικών δελτίων των βιβλιοθηκών, όπου αναφέρεται η προσφορά βοήθειας στην ενημέρωση και στη διδασκαλία τρόπων αναζήτησης πληροφοριακών πηγών (Black, Crest and Volland, 2001). Τα επίσημα κανάλια επαφής πολύ συχνά προσδίδουν κύρος στην όλη διαδικασία και ταυτόχρονα αναγκάζουν τους ιθύνοντες να δεσμευτούν για την προώθηση των θεμάτων που έχουν τεθεί προς συζήτηση.

Εκτός της επιδίωξης δημιουργίας συνεργατικών σχέσεων μέσω των επίσημων καναλιών επικοινωνίας για την επίτευξη υποστήριξης εκ μέρους της διοίκησης του ιδρύματος, η βιβλιοθήκη καλό είναι να μην αγνοεί τη σημασία και την αποτελεσματικότητα των άτυπων επαφών. Τέτοιες ευκαιρίες, προσφέρονται με τη συμμετοχή στις ποικίλες δράσεις που αναπτύσσει το αντίστοιχο ακαδημαϊκό τμήμα, η σχολή ή το ίδιο το πανεπιστήμιο. Ακόμη όμως και οι απλές κοινωνικές επαφές, διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο στο άνοιγμα άτυπων καναλιών επικοινωνίας και συχνά αποδεικνύονται ο ταχύτερος και αποτελεσματικότερος τρόπος επίτευξης

των στόχων. Η εκμετάλλευση και των τυπικών και των άτυπων καναλιών επικοινωνίας για την προαγωγή των στόχων της βιβλιοθήκης, κρίνεται απαραίτητη (Black, Crest and Volland, 2001).

Συνεργασία βιβλιοθηκονόμων - διδακτικού προσωπικού

Η εξάπλωση των εφαρμογών της τεχνολογίας και η έκρηξη των πληροφοριών που προκαλείται από το Διαδίκτυο έχει οδηγήσει σε αλλαγή της στάσης του διδακτικού προσωπικού απέναντι στους βιβλιοθηκονόμους και θεωρείται πλέον δεδομένη η παροχή οδηγιών προς το διδακτικό προσωπικό και τους φοιτητές τους, αλλά και η συνεργασία τους σε θέματα που αφορούν τη δημιουργία δικτυακών τόπων για τις ανάγκες των μαθημάτων τους. Επιπρόσθετα, οι βιβλιοθηκονόμοι μπορούν με την αρθρογραφία τους σε περιοδικά και τη συμμετοχή τους σε συνέδρια, εκτός αυτών που απευθύνονται κυρίως στην βιβλιοθηκονομική κοινότητα, να προσελκύσουν την προσοχή των μελών του διδακτικού προσωπικού (Black, Crest and Volland, 2001).

Τα μέλη της κοινότητας των βιβλιοθηκών συχνά αποδεικνύονται καταλύτες στην εξοικείωση των διδασκόντων με τα εργαλεία και τις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην έρευνα και τη διδασκαλία. Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη, δεδομένου πως αφενός άνοιξαν το δρόμο στην προώθηση της online αναζήτησης πριν από την εμφάνιση του WWW (Biddiscombe, 2002), μέσω των OPACs (Online Δημόσιων Καταλόγων) και των συνεργατικών δικτύων των βιβλιοθηκών, και αφετέρου επί μακρό χρονικό διάστημα, προσφέρουν οργανωμένα σεμινάρια εκμάθησης δεξιοτήτων πληροφοριακής παιδείας στο πλαίσιο της εκπαίδευσης των χρηστών των βιβλιοθηκών τους.

Παρουσιάζεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον εκ μέρους τους διδακτικού προσωπικού, για τη μεταφορά στο WWW του εκπαιδευτικού υλικού (βιβλιογραφία, πλήρη κείμενα, παροχή συνδέσμων σε ηλεκτρονικές πηγές και βάσεις δεδομένων, κ.λπ.), αλλά και όλων των άλλων συστατικών που είναι απαραίτητα ή αναγκαία για την ολοκλήρωση της επίσημης διδασκαλίας ενός μαθήματος, όπως για παράδειγμα η ανάθεση εργασιών στους φοιτητές, η επικοινωνία μαζί τους και η παρακολούθηση των εργασιών τους, οι χρόνοι παράδοσής τους, η βαθμολόγησή τους, κ.λπ. Πολλοί βασίζουν ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνίας με τους συνεργάτες και τους φοιτητές τους, στην χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και του WWW.

Το ακαδημαϊκό προσωπικό συχνά ανατρέχει για ενημέρωση πάνω σε θέματα που αφορούν απόκτηση, πρόσβαση και χρήση ηλεκτρονικών ή ψηφιακών πηγών, στους βιβλιοθηκονόμους. Η απόκτηση και η εφαρμογή ενός VLE από το πανεπιστήμιο για την παροχή διαδραστικών πηγών μάθησης είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επιφέρει την αλλαγή των διδακτικών πρακτικών και προσφέρει μια άριστη ευκαιρία συνεργασίας των βιβλιοθηκονόμων με το ακαδημαϊκό προσωπικό. Η συνεργασία αυτή μπορεί να αφορά μόνο την υποστήριξη της εισαγωγής δεξιοτήτων στους νέους φοιτητές, μπορεί όμως να επιτρέψει και την εισαγωγή άλλων στοιχείων, τεχνικών για την ανάπτυξη μαθημάτων σε ηλεκτρονική μορφή, αλλά και την ανάγκη υποστήριξης των μαθημάτων αυτών με την ανάπτυξης ψηφιακών βιβλιοθηκών (Biddiscombe, 2002).

Από την άλλη πλευρά, και το ίδιο το διδακτικό προσωπικό απαιτεί την ενημέρωση και την εκπαίδευσή του πάνω στα θέματα που αφορούν την χρήση και την εφαρμογή των VLEs, ώστε να μπορέσουν να ενσωματώσουν τις δυνατότητες των νέων ηλεκτρονικών τρόπων επικοινωνίας και τις τεχνολογίες της πληροφορίας στα μαθήματα που διδάσκουν. Μια σειρά από πανεπιστήμια συστήνουν διάφορες επιλογές για την κάλυψη αυτών των αναγκών στα πλαίσια της απόκτησης

πληροφορικής παιδείας. Μερικές από αυτές είναι οι ακόλουθες (University of Rhode Island, 2000).

- δημιουργία ειδικών σεμιναρίων για την εισαγωγή των εννοιών και των προγραμμάτων της πληροφοριακής παιδείας στο διδακτικό προσωπικό
- διοργάνωση ετήσιων σεμιναρίων για την παρουσίαση των νέων και βελτιωμένων προϊόντων και υπηρεσιών
- εργασία σε ρόλο συμβούλων με την συνεργασία κάποιου άλλου διδάσκοντα για την ανάπτυξη προτύπων συνεργατικής διδασκαλίας
- παροχή ενός γραφείου ή ενός εργαστηρίου αφιερωμένο στην υποστήριξη συνεργασίας βιβλιοθηκονόμων και διδασκόντων καθώς και των αναγκών των διδασκόντων για τον σχεδιασμό και την ανάθεση των μαθημάτων πληροφοριακής παιδείας
- την προώθηση των υπαρχόντων υπηρεσιών και της πείρας που διαθέτει η βιβλιοθήκη για την δημιουργία της ερευνητικής διαδικασίας.

Προγράμματα σπουδών και εκπαίδευσης χρηστών

Οι βιβλιοθηκονόμοι των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών ασχολούνται με την απόκτηση των πηγών γνώσης και συντονίζουν την αξιολόγηση και την επιλογή των πηγών που απαιτούνται στα προγράμματα, οργανώνουν τους πληροφοριακούς πόρους και παρέχουν εισαγωγικές οδηγίες στους φοιτητές και στο διδακτικό προσωπικό που τα αναζητά. Η παροχή οδηγιών στους χρήστες των βιβλιοθηκών για την χρήση των διαθέσιμων πληροφοριακών πηγών και η εκμάθηση στρατηγικών αναζήτησης, είναι ζητήματα που απασχολούσαν εδώ και πολλές δεκαετίες τις βιβλιοθήκες. Στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, εντός του πλαισίου που ορίζεται από την πληροφοριακή παιδεία, δημιουργείται η ανάγκη εδραίωσης της διδασκαλίας ως μιας από τις βασικές λειτουργίες μιας βιβλιοθήκης. Η ανάληψη εκ μέρους της βιβλιοθήκης της εισαγωγής της πληροφοριακής παιδείας, πρέπει να στηρίζεται (Kirk, 2004):

- στην ύπαρξη εξειδικευμένων βιβλιοθηκονόμων που να είναι σε θέση να συνεργάζονται αποτελεσματικά με το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό στην εφαρμογή των δραστηριοτήτων της πληροφοριακής παιδείας, αλλά και
- στην ικανότητα των μελών του διδακτικού και εκπαιδευτικού προσωπικού να συνεργάζονται με την ομάδα των βιβλιοθηκονόμων και άλλων επαγγελματιών της διαχείρισης των πληροφοριών που συμμετέχουν στην οργάνωση αυτών των δραστηριοτήτων.

Οι περισσότερες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, όσον αφορά την εκπαίδευση των χρηστών τους στις πηγές που διαθέτουν, εφαρμόζουν προγράμματα τα οποία βασίζονται στα εξής: α) οργανωμένες επισκέψεις, β) ειδικά βοηθήματα και γ) εκπαιδευτικά σεμινάρια. Η δημιουργία ειδικών βοηθημάτων και η ενσωμάτωση προγραμμάτων εκπαίδευσης χρηστών σε προγράμματα πληροφοριακής παιδείας πάντα αποτελούσε μια από τις δραστηριότητες της βιβλιοθήκης. Τα σεμινάρια αυτά παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη δυσκολία εφαρμογής, αφού ακόμη και όταν η συμμετοχή σ' αυτά είναι εθελοντική, παρουσιάζεται το φαινόμενο να τα αποφεύγουν οι φοιτητές. Γίνεται εμφανές πως η συνεργασία και των διδασκόντων και της βιβλιοθήκης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού. Η συμμετοχή δε και τεχνικών πληροφορικής, θεωρείται πλέον εκ των ων ουκ άνευ.

Μπορεί να υποστηριχθεί, πως κάποιος από τους λόγους που οι βιβλιοθηκονόμοι επιδιώκουν να παρέχουν οδηγίες, σεμινάρια και ασκήσεις μέσω των VLEs και του WWW, μπορεί να είναι και καθαρά πραγματιστικοί, όπως για παράδειγμα, οι περιορισμοί θέσης, χρόνου και αριθμού των φοιτητών. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη

ηλεκτρονικών εκπαιδευτικών εργαλείων, προσβάσιμων μέσω του WWW, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους φοιτητές που σπουδάζουν στο φυσικό χώρο το πανεπιστημίου, αλλά και από τους φοιτητές που ακολουθούν προγράμματα εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης και δεν είναι δυνατόν να βρίσκονται στον χώρο το πανεπιστημίου για να παρακολουθήσουν τα μαθήματα ή τα σεμινάρια εκπαίδευσης χρηστών της βιβλιοθήκης (Patalong, 2003).

Τα παραπάνω προγράμματα εκμάθησης μπορεί να γίνουν εξ ολοκλήρου online ή να οργανωθούν και να διεξαχθούν στον φυσικό χώρο της βιβλιοθήκης στο πλαίσιο της συμβατικής διαδικασίας μάθησης πρόσωπο με πρόσωπο. Τα μαθήματα αυτά μπορεί να είναι (Hadengue, 2004 και ALA, ACRL, 2005b):

- Ανεξάρτητα και αυτόνομα, τα οποία διεξάγονται από το προσωπικό της βιβλιοθήκης.
- Να γίνονται υπό την επίβλεψη ενός καθηγητή ή να προσφέρονται ως μέρος του μαθήματός του (ο καθηγητής παρέχει και την αντίστοιχη αξιολόγηση της απόκτησης ικανοτήτων εκ μέρους των φοιτητών).
- Μπορεί να είναι υποχρεωτικά ή προαιρετικά, ανάλογα με την απόφαση του οικείου Τμήματος του κάθε ιδρύματος.
- Μπορούν να γίνονται από βιβλιοθηκονόμους ή από εξουσιοδοτημένους επιστημονικούς συνεργάτες των υπευθύνων καθηγητών.

Το κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα, ανάλογα με τους στρατηγικούς του στόχους, τα προγράμματα σπουδών και τις ανάγκες τους, μπορεί να εφαρμόσει οποιαδήποτε από τις παραπάνω πρακτικές ή ακόμη και να ακολουθήσει ένα συνδυασμό διδακτικών μεθόδων. Άλλωστε υποστηρίζεται, πως κάτι τέτοιο μπορεί να είναι και επιθυμητό, γιατί ένα τέτοιο μίγμα μεθόδων διδασκαλίας θα μπορούσε να προσφέρει μια πρόσθετη αξία στα μαθήματα αυτά, αφού δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να βιώσουν μια σειρά από διαφορετικές, αλλά αλληλοσυμπληρούμενες, διδακτικές και μαθησιακές μεθόδους. Δεν πρέπει όμως να διαφεύγει της προσοχής, πως το βασικό ζήτημα δεν είναι εάν η μάθηση πρέπει να περιλάβει κάποιο e-συστατικό, αλλά ποια πρέπει να είναι η φύση αυτού του συστατικού και ποια η ισορροπία μεταξύ των διαφορετικών μορφών μάθησης (Harvey and Beards, 2004).

Κατασκευή σχεδίου πληροφοριακής παιδείας

Για την κατασκευή ενός λειτουργικού προγράμματος πληροφοριακής παιδείας απαιτείται: α) η συνεργασία με τους καθηγητές, ώστε να οριστεί με σαφήνεια ο στόχος της πληροφοριακής παιδείας και οι απαραίτητες δεξιότητες που πρέπει να αποκτηθούν από τους φοιτητές, καθώς και β) ο εντοπισμός των αιτούμενων δυνατοτήτων όπως αυτές ορίζονται από την ACRL (Association of College and Research Libraries):

- Εντοπισμός και ορισμός της πληροφορίας από τους ειδικούς.
- Δομή των πληροφοριακών πόρων.
- Πνευματική πρόσβαση στους πληροφοριακούς πόρους.
- Φυσική οργάνωση και πρόσβαση πληροφοριακών πόρων.

Κάθε μία από τις παραπάνω τέσσερις δυνατότητες ορίζεται από δύο επί μέρους επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο σχετίζεται με το γενικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του πανεπιστημίου. Οι απαιτούμενες δυνατότητες του πρώτου επιπέδου αφορούν βασικές δυνατότητες και τα βασικά στοιχεία της διαδικασίας της έρευνας. Το δεύτερο επίπεδο εστιάζεται σε περισσότερο εξελιγμένες και εξειδικευμένες τεχνικές έρευνας και σε

πηγές που αφορούν συγκεκριμένες επιστημονικές περιοχές οι οποίες ορίζονται από το συγκεκριμένο Τμήμα ή Σχολή στους φοιτητές των οποίων προσφέρεται η εκπαίδευση στην πληροφοριακή παιδεία (Hoeth, σ. 2).

Η συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες πέρα από τον χώρο της βιβλιοθήκης και του εκπαιδευτικού προσωπικού, μπορεί να εξασφαλίσει την λειτουργικότητα και την εγκυρότητα των νέων εκπαιδευτικών εργαλείων. Μια ενεργή συνεργασία με το διδακτικό προσωπικό, με τον σχεδιαστή των μαθημάτων και με έναν ειδικό της τεχνολογίας των μαθημάτων και ενός web designer, μπορούν να προσφέρουν μια σημαντική προοπτική όσον αφορά την αποτελεσματική παρουσίαση του υλικού για την απόκτηση της μάθησης από τους φοιτητές (Hoeth, σ. 2).

Συμπεράσματα

Η παγκοσμιοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη προγραμμάτων εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης, που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευελιξία και ικανοποιούν τις μαθησιακές ανάγκες των φοιτητών, μέσα σε ένα ενθαρρυντικό εκπαιδευτικό πλαίσιο. Η εφαρμογή και η στήριξη των VLEs δημιουργούν νέα δεδομένα στο πλαίσιο της παροχής της εκπαίδευσης και της οργάνωσης της διδασκαλίας. Δημιουργεί νέα πεδία συνεργασίας και δράσης των βιβλιοθηκών με το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό. Η επιτυχία της εξαρτάται από την δέσμευση του εκπαιδευτικού ιδρύματος, των διδασκόντων και των βιβλιοθηκονόμων στις παιδαγωγικές επιδιώξεις και από την προσέγγισή της σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ιδρύματος, των προγραμμάτων σπουδών του και των φοιτητών του. Η κατάλληλη προετοιμασία του συνόλου των εμπλεκόμενων μερών, η συμπληρωματική χρήση συμβατικών και παραδοσιακών μεθόδων παροχής της εκπαίδευσης και του διδακτικού υλικού, μπορούν να οδηγήσουν με ασφάλεια στην επιτυχημένη υιοθέτησή τους και στην επίτευξη θετικών αποτελεσμάτων από την εφαρμογή τους.

Παράλληλα, η χρήση του όρου «πληροφοριακή παιδεία» και των σχετικών προγραμμάτων υλοποίησής της, αποτελεί μια δραστηριότητα που συναντάται πολύ συχνά, ένα ζήτημα που συμπεριλαμβάνεται σε όλες τις επίσημες δηλώσεις και τους στόχους των γενικών προγραμμάτων των πανεπιστημίων, αλλά και στις ουσιαστικές επιδιώξεις όλων των ακαδημαϊκών τμημάτων. Τα προγράμματα πληροφοριακής παιδείας πρέπει να προσφέρονται στο πλαίσιο ενός οργανωμένου και επίσημου προγράμματος σπουδών, να αφορούν στο σύνολό του και να αποτελούν μακροπρόθεσμο στόχο των βιβλιοθηκών. Οι βιβλιοθηκονόμοι πρέπει να επιδιώκουν την συνεργασία με το εκπαιδευτικό προσωπικό, αλλά και να κατανοήσουν πως επιβάλλεται η απόκτηση διδακτικών ικανοτήτων εκ μέρους τους προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της.

Βιβλιογραφία

[Τελευταία πρόσβαση σε όλες τις ηλεκτρονικές πηγές: 5/01/2006]

1. ALA, ACLR (2004). The Information Literacy Competency Standards for Higher Education, [Διαθέσιμο στο: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standards.pdf>]
2. ALA, ACLR (2005a). Collaborating with faculty, [Διαθέσιμο στο: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/infolitresources/collaboration/collaboration.htm#faculty>)]

3. ALA, ACRL (2005b). What should faculty and administrators know about information literacy programs? [Διαθέσιμο στο: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/infolitoverview/infolitforfac/infolitfaculty.htm#know>]
4. Andretta, Susie (2005). From prescribed reading to the excitement or the burden of choice: information literacy: foundation of e-learning, *Aslib Proceedings: New information Perspectives*, 57 (2): 181-190
5. Biddiscombe, Richard (2002). Learning support professionals: the changing role of subject specialists in UK academic libraries, *Program: Electronic Library and Information Systems*, 36 (4): 228-235
6. Black, Christine, Sarah Crest and Mary Volland (2001). Building a successful information literacy infrastructure on the foundation of librarian–faculty collaboration, *Research Strategies*, 18 (3): 215-225
7. D' Angelo, Barbara J. and Barry M. Maid (2004). Moving Beyond Definitions: Implementing Information Literacy Across the Curriculum, *The Journal of Academic Librarianship*, 30 (3): 212-217
8. Hadengue, Veronique (2004). What can e-learning do for university libraries?, *Library Review*, 53 (8): 396-400
9. Harvey, Bill and David Beards (2004). E-learning in Scottish further and higher education, *Education + Training*, 46 (6/7): 353-360
10. Hoeth, Kathleen (2000). *Teaching information literacy with the Web: the search for the skunk ape*, Florida Gulf Coast University, Information strategies for the next century, [Διαθέσιμο στο <http://library.fgcu.edu/Conferences/infostrategies00/presentations/skunkape.htm>]
11. JISC infonet. *Effective use of VLEs* [Διαθέσιμο στο: <http://www.jiscinfonet.ac.uk/InfoKits/effective-use-of-VLEs/>]
12. Joint, Nicholas (2003). Information literacy evaluation: moving towards virtual learning environments, *The Electronic Library*, 21 (4): 322-334
13. Joint, Nicholas (2005). eLiteracy or information literacy: which concept should we prefer?, *Library Review*, 54 (9): 505-507
14. Kirk, Thomas G. Jr. (revised Jan. 2004). *Best practices and assessment of information literacy programs: a project plan prepared for the Association of College and Research Libraries a division of the American Library Association by the Institute for Information Literacy* [Διαθέσιμο στο: <http://www.earlham.edu/~libr/Plan.htm>]
15. Owusu-Ansah, Edward K. (2003). Information literacy and the academic library: a critical look at a concept and the controversies surrounding it, *The Journal of Academic Librarianship*, 29 (4): 219-230
16. Patalong, Sally (2003). Using the virtual learning environment WebCT to enhance information skills teaching at Coventry University, *Library Review*, 52 (3): 103-110
17. Presidential Committee on Information Literacy, American Library Association, Chicago, 1989
18. Prinsen, Jola G. B. (2001). A challenging future awaits libraries able to change: highlights of the International Summer School on the digital library, *D-Lib Magazine*, 7 (11) [Διαθέσιμο στο: <http://www.dlib.org/dlib/november01/prinsen/11prinsen.html>]

19. Saranto, Kaija and Evelyn J. S. Hovenga (2004). Information literacy - what it is about? literature review of the concept and the context, *International Journal of Medical Informatics*, 73 (6): 503-513
20. Senn Breivik, Patricia (2005). 21st century learning and information literacy, *Change*, 37 (2), 21-27
21. University of Rhode Island, University libraries (2000). Instruction services Plan for Information Literacy [Διαθέσιμο στο: http://www.uri.edu/library/instruction_services/infolitplan.html]
22. Winship, J. (2001). *The first step forward: IT literacy policy project*, Council of Australian University Directors, [Διαθέσιμο στο: http://www.caudit.edu.au/information/projects/itlit_2001.html]
23. Καπιδάκης, Σαράντος (2004). *Ψηφιακές βιβλιοθήκες*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Αρχειονομίας-Βιβλιοθηκονομίας [Διαθέσιμο στο: <http://www.ionio.gr/~sarantos/tab322/tab322.pdf> (πρόσβαση: 16/12/2005)]